

TEISINGUMO PRINCIPAS SKIRIANT BAUSMĘ¹

Romualdas Drakšas²

DOI: <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.14.5>

SANTRAUKA

Teisingumo principas laikomas vienu iš pagrindinių tiek Europos, tiek ir kitų šalių baudžiamosios teisės principų. Šiandieninio pasaulio politinės realijos verčia iš naujo įvertinti šio principo, užtikrinančio žmogaus teises ir laisves įgyvendinant baudžiamąją atsakomybę, svarbą. Nors straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama Lietuvos baudžiamosios teisės analizei, tačiau kai kurie baudžiamųjų įstatymų lyginamieji aspektai, autoriaus nuomone, leidžia aiškiau atskleisti šio principo turinį, jo svarbą ir reikšmę. Teisingumo principas nagrinėjamas atsižvelgiant į baudžiamajame įstatyme įtvirtintus bausmės tikslus, baudžiamosios teisės paradigmą – teisingumo principo įgyvendinimą, egzistuojančių teismų praktiką.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Baudžiamoji teisė, teisingumo principas, bausmės skyrimas, bausmės tikslai, žmogaus teisės ir laisvės.

ĮVADAS

Bausmės skyrimas yra išimtinė teismo kompetencija. Tai vienas iš sudėtingiausių ir svarbiausių baudžiamojo įstatymo įgyvendinimo etapų, kurį būtų galima apibrėžti kaip tam tikrą procesą, kai teismas asmeniui, pripažintam kaltu padarius konkrečią nusikalstamą veiką, parenka konkrečią baudžiamajame įstatyme numatytą prievartos priemonę³. Šiame etape pagrindinis teismo uždavinys – remiantis įstatymu išsamiai ir nešališkai ištirti baudžiamosios

¹ Straipsnis buvo publikuotas recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje „Baudžiamoji justicija ir verslas“.

² Romualdas Drakšas yra Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto profesorius, Socialinių mokslų (teisės) daktaras.

³ Baudžiamoji teisė: bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 387.

bylos medžiagą ir priimti teisėtą, pagrįstą bei teisingą nuosprendį. Esminis teismo „pagalbininkas“ šiame procese yra teisės principai, turintys svarbią metodologinę ir praktinę reikšmę.

Pabrėžtina, kad baudžiamosios teisės principai užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose paprastai tiesiogiai nereglamentuojami, neturi įprastinės, griežtai struktūrizuotos normos išraiškos (hipotezė, dispozicija, sankcija), ir yra atskleidžiami vertinant baudžiamosios atsakomybės sampratą ar aiškinant tam tikras įstatymų nuostatas. Šie principai tiesiogiai siejami su valstybėje vyraujančiu baudžiamosios atsakomybės sampratos, jos atsiradimo pradžios ir pabaigos momentų suvokimu, su nuoseklia teisės normų sistema, vidiniu šios sistemos neprieštaringumu, užtikrinančiu tinkamą atsakomybės įgyvendinimą. Pavyzdžiui, Lenkijos Respublikos baudžiamojo kodekso pirmosios dalies pirmo skyriaus nuostatose įtvirtinti šie principai: *nullum crimen sine lege*, *nullum crimen sine culpa*, humanizmo ir pagarbos žmogaus orumui, *lex retro non agit* ir *lex benignior agit*. Iš esmės tie patys principai įtvirtinti ir Danijos, Estijos, Latvijos, Prancūzijos baudžiamųjų kodeksų bendrųjų dalių nuostatose. Paminėtina, kad Vokietijos baudžiamojo kodekso bendrojoje dalyje *expressis verbis* įtvirtintos *nullum crimen sine lege* (vok. *keine Strafe ohne Gesetz*) ir *nullum crimen sine culpa* (vok. *keine Strafe ohne Schuld*) nuostatos. Baudžiamosios teisės teorijoje teigiama, kad pirmoji nuostata apima *lex retro non agit* (vok. *das Rückwirkungsverbot*), *nulla poena sine lege certa* (vok. *das Bestimmtheitsgebot*), *nullum crimen sine lege scripta* (vok. *verbot des Gewohnheitsrechts*) ir *nullum crimen sine lege stricta* (vok. *analogieverbot*) principus. Pasak A. Žalinskio, antroji nuostata (nėra bausmės be kaltės) yra prilyginta konstitucinio rango teisinės valstybės principams, iš kurių išplaukia pagrindinių žmogaus teisių apsauga⁴. Teisingumo principas daugelio pasaulio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose konkrečiai nenurodomas, bet išplaukia iš jų turinio ar prasminio konteksto.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad sovietinė doktrina ilgą laiką buvo pagrindžiama nuomone, jog baudžiamosios teisės principais gali būti laikomi tik įstatyme įtvirtinti principai. Pavyzdžiui, S. Kelines ir V. Kudriavcevo teigimu, principas privalo būti inkorporuotas į patį įstatymo tekstą, į baudžiamojo kodekso bendrosios ir specialiosios dalių normas⁵. Galbūt todėl Rusijos Federacijos baudžiamojo kodekso pirmosios dalies pirmame skyriuje (6 straipsnis), be jau minėtų principų, įtvirtintas ir teisingumo principas⁶. Šis principas atskirai apibrėžtas,

4 Kodeks karny. Prieiga per internetą: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553> (žiūrėta 2015 06 10); Kriminālkodekss Latvijas. Prieiga per internetą: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966%2520> (žiūrėta 2015 06 10); Legislation Estonia. Prieiga per internetą: <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/oeur/lxweest.htm> (žiūrėta 2015 06 16); Legislation Denmark. Prieiga per internetą: <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxweden.htm> (žiūrėta 2015 06 18); Criminal code France. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (žiūrėta 2015 06 18); Strafgesetzbuch. Prieiga per internetą: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296> (žiūrėta 2015 06 18), taip pat: Joeck, W. Strafgesetzbuch. Studienkommentar. 5. Auflage. München: Verlag C.H. Beck, 2004, p. 3–4; Жалинский, А. Э. Современное немецкое уголовное право. Москва: Проспект, 2006, p. 76.

5 Келина, С. Г.; Кудрявцев, В. Н. Принципы советского уголовного права. Москва: Наука, 1988, p. 28–29. Galbūt todėl Rusijos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies pirmajame skyriuje specialiai yra nurodyti ir aptarti tokie svarbiausi principai: teisėtumo (3 straipsnis), piliečių lygybės įstatymui (4 straipsnis), kaltės (5 straipsnis), teisingumo (6 straipsnis) ir humanizmo (7 straipsnis): Уголовный кодекс Российской Федерации: официальный текст. Москва: Омега-Л, 2004, p. 9–10.

6 [Кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 № 63-ФЗ](http://pravo.gov.ru/). Prieiga per internetą: <http://pravo.gov.ru/> (žiūrėta 2015 06 10).

pavyzdžiui, ir Armėnijos bei Uzbekijos baudžiamųjų kodeksų pirmuosiuose skyriuose⁷. Pasak N. F. Kuznecovos, tiek Rusijos, tiek ir kitų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose turėtų būti išlaikomas nuostatų stabilumas, o visos jo novelos turėtų būti aprobuotos baudžiamosios teisės doktrinos ir praktikos⁸.

Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas esminius baudžiamosios teisės principus, kaip antai *nullum crimen sine lege*, *nullum crimen sine culpa*, humanizmo, *lex retro non agit*, *lex benignior agit*, taip pat išdėstė įstatymo bendrosios dalies nuostatose, neišskirdamas jų iš viso konteksto. Tačiau, kitaip nei minėtose šalyse, Lietuvoje ypatingas dėmesys buvo ir yra skiriamas vienam iš svarbiausių bendrųjų principų – teisingumo principui. Anksčiau šis principas paprastai buvo pripažįstamas bendruoju teisės principu ir nagrinėjamas tik baudžiamosios teisės doktrinoje, tačiau priėmus naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą (toliau – Lietuvos BK) ir 2003 m. gegužės 1 d. jam įsigaliojus, šis principas pirmą kartą tapo baudžiamosios teisės norma. Jis ne tik yra įtvirtintas bendrame prasminiame baudžiamąjo įstatymo kontekste, bet ir įstatymų leidėjo konkrečiai pabrėžiamas net dviuose BK straipsniuose: pirma, 41 straipsnyje, kuriame yra nustatyta bausmės paskirtis, nurodyta, kad bausmė turi užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą; antra, 54 straipsnio 3 dalyje *expressis verbis* įtvirtinta, kad jeigu straipsnio sankcijoje nustatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę. Reikia pripažinti, kad šio principo turinys tiesiogiai iš baudžiamąjo įstatymo teksto nepaaiškėja, sudėtinga jį suvokti ir iš teismų atliekamo teisinio interpretavimo. Santykinis šio principo turinio neapibrėžtumas daro jį priklausomą nuo to, kaip interpretatorius vertina faktų ir aplinkybių visumą. Teisingumo principo turinio suvokimas ne tik atspindi kiekvieno teisėjo teisinę žinias, bet ir jo teisingumo vykdymo filosofiją – kiek šio principo privalu laikytis ir kada jį galima taikyti vadovaujantis nacionaline teise bei tarptautinių dokumentų nuostatomis. Todėl teisinis teisingumo principo reglamentavimas tampa išskirtiniu tyrimo objektu. Nors nagrinėjamos BK nuostatos Lietuvoje galioja daugiau kaip dvylika metų, reikia pripažinti, kad įstatymų leidėjui ir teismų praktikai nuosekliai įgyvendinti teisingumo principo nuostatas vis dar nėra paprasta⁹.

N. Luhmannas yra visiškai teisingai pabrėžęs, kad tais atvejais, kai žmogui stinga pasitikėjimo viena ar kita institucija ir jos sprendimais, kyla nepasitenkinimas, susvetimėjimo jausmas ar net anomija¹⁰. Suprantama, tai gali neturėti tiesioginio poveikio visai bausmių sistemai, tačiau jei trūksta pasitikėjimo, kad konkrečiai paskirta bausmė yra teisinga, žmogus

7 Armenijos Respublikos baudžiamąjo kodekso 10 straipsnis. Prieiga per internetą: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus#1a> (žiūrėta 2015 06 19); Uzbekijos Respublikos baudžiamąjo kodekso 8 straipsnis. Prieiga per internetą: <http://www.parliament.gov.uz/upload/files/laws/UGKODEKS.pdf> (žiūrėta 2015 06 20).

8 Кузнецова, Н. Ф. Уголовный кодекс Российской Федерации (Общая часть). Новое уголовное законодательство стран СНГ и Балтии. Москва: ЛексЭст, 2002, p. 221.

9 Pavyzdžiui, kai kurie autoriai pabrėžia, kad okupacijos metų baudžiamoji politika dar tebedaro stiprią įtaką šalies tradicijoms, kultūrai ir visuomenės požiūriui į asmens nubaudimą. Žr.: Kuklianskis, S.; Gimelstein, R.; Justickis, V. Psichologinė bausmės samprata. Socialinis darbas, 2005, Nr. 4(2), p. 50–59; Sakalauskas, G. Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai. Teisės institutas, 2012.

10 LUHMANN, N. 'Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives'. Iš: Gambetta, Diego (ed.) Trust: Making and Breaking Cooperative Relations, electronic edition. 2000, Department of Sociology, University of Oxford, chapter 6, p. 94–107. Prieiga per internetą: http://www.sociology.ox.ac.uk/papers/luhmann_94-107.pdf.

pradedama klaidingai spręsti apie visus teismų sprendimus. Kriminologai įrodė, kad būtent teisėjų sprendimai yra reikšmingas visuomenės nuomonės formavimo orientyras¹¹.

Visi šie aspektai lėmė pagrindinį straipsnio tikslą – atskleisti mokslškai pagrįstą teisingumo principo sampratą turinį Lietuvos baudžiamajame įstatyme ir baudžiamosios teisės doktrinoje, taip pat jo interpretavimo ir taikymo probleminius aspektus. Pabrėžtina, kad laisvas asmenų judėjimas kartu suponuoja būtinybę valstybėms bendradarbiauti siekiant teisingai nubausti asmenis, kurių nusikalstamos veikos peržengia vienos valstybės sienas. Nors tarpusavyje koegzistuojančios šalys daro įtaką viena kitai, tačiau baudamos kaltus asmenis paprastai vadovaujasi nacionaline teise ir savita sistemine šio principo interpretacija¹². Todėl straipsnio autorius, norėdamas pabrėžti tam tikros problemos aktualumą, atskirose straipsnio vietose palygina Lietuvos ir užsienio valstybių asmens nubaudo teisinį reguliavimą. Paminėtina, kad kai kurie Lietuvos teisininkai savo publikacijose gana dažnai kalba teisingumo principo įgyvendinimo klausimu (R. Drakšas, V. Piesliakas, G. Sakalauskas, G. Švedas, J. Levon ir kt.), nors atskirų studijų ar monografijų šiuo sudėtingu klausimu dar nėra parengta. Užsienio šalių baudžiamosios teisės doktrinoje teisingumo principas analizuojamas išsamiau. Pavyzdžiui, profesoriai A. von Hirschas ir A. Ashworthas, taip pat G. F. Cole, C. M. V. Clarksonas, H. M. Keating, S. G. Kelina, V. N. Kudriavcevas, G. Lembergt, L. Maheris, J. Roberts, C. E. Smith, E. Schmidthauser ir kt. Galima būtų tęsti autorių apžvalgą, tačiau nėra šio straipsnio tikslas analizuoti visą teisinę literatūrą ir išsamiai komentuoti autorių mokslinius darbus. Jame siūloma nauja perspektyva – aptarti tik tuos atskirus teisingumo principo įgyvendinant baudžiamąją atsakomybę klausimus, kurie nėra plačiai nagrinėjami Lietuvos mokslininkų publikacijose ir reikalauja nuodugnesnių mokslinių svarstymų bei diskusijų.

1. BAUSMĖS TIKSLAS – TEISINGUMO PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMAS

Įsigilinus į Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamųjų įstatymų paskirtį matyti, kad bendriausiu požiūriu bausmė yra atsakas į nusikalstamas veikas. Įstatymų leidėjo įtvirtinti bendrieji bausmės skyrimo pagrindai – tai viena iš svarbiausių teisėto, pagrįsto ir teisingo nubaudo garantijų. Jų buvimas atspindi nuostatą, kad bausmė turi būti individualizuota ir paskirta atsižvelgiant į baudžiamojo įstatymo nuostatas. Pabrėžtina, kad bausmės paskirtis – tai galutinis rezultatas, kurio valstybė siekia nustatydamas ir taikydama bausmes.

Dažnai politikams ar kitų mokslų atstovams pagrindiniai bausmių skyrimo klausimai – ar kaltininkas tikrai padarė nusikalstamą veiką, ar jis kaltas dėl šios veikos padarymo, ar galima nubausti (t. y. pritaikyti straipsnio sankcijoje įtvirtintą bausmės rūšį ir dydį) asmenį, padariusį baudžiamajame įstatyme numatytą veiką – iš pirmo žvilgsnio atrodo labai paprasti ir aiškūs. Deja, tai nėra elementarūs klausimai. Visų pirma dėl kaltės ir padarytos veikos pavojingumo

¹¹ Sessar, K. Rechtliche und soziale Prozesse einer Definition der Tötungskriminalität. Kriminologische Forschungsberichte aus dem Max-Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Bnd 3, Freiburg, 1981, p. 168–193; Dobryninas, A.; Drakšienė, A.; Gaidys, V.; Vileikienė, E.; Žilinskienė, L. Pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai. Vilnius, 2012.

¹² Pavyzdžiui, siekiant įgyvendinti teisingumo principą Vokietijos baudžiamojoje teisėje kaip nusikalstamos veikos padarinys gali būti taikomos ir neturinčios baudžiamojo teisinio poveikio priemonės (vok. Täter - Opfer - Ausgleich), nors jos tiesiogiai gali būti susijusios su nusikalstamos veikos padarymu. Žr.: Meier, B.-D. Strafrechtliche Sanktionen. 3 aktualiserte Aufl. Berlin: Springer, 2009, p. 7.

kyla esminė problema, – kokių pagrindinių bausmės tikslų konkretaus asmens atžvilgiu yra siekiama? Antra, kokia įstatyme įtvirtintų bausmės tikslų reikšmė bausmės individualizavimui? Trečia, ryšys tarp asmens kaltės, jo individualių asmenybės požymių ir skirtingų bausmės tikslų, taip pat kokia bausmė būtų teisinga konkrečiam asmeniui, kaip jis pats ją vertina?

Taigi teisingos bausmės paskyrimo klausimas yra vienas iš labiausiai diskutuotinių ir turinčių senas tradicijas. Bausmių tikslų teorijas įvairiais laikotarpiais buvo stengiamasi įgyvendinti priimant baudžiamuosius įstatymus, nors teoriniuose ginčiuose šiuo klausimu prie bendros nuomonės vis dar neprieita. Pavyzdžiui, įgyvendinant atpildo teoriją, pagal kurią už padarytą nusikaltimą siūlomas tokio paties lygmens kerštas, buvo įtvirtinamas kauzalus požiūris į nusikaltusį individą, t. y. aukos teisė atsilyginti kaltininkui už jo padarytą žalą ir nubausti jį pagal adekvatumo kriterijų. Taliono principu „dantis už dantį, akis už akį“ (G. W. F. Hegelis, I. Kantas, G. Mabli ir kt.), viena vertus, buvo stengiamasi sustabdyti keršto plitimą ir apriboti leidžiamos padaryti kaltininkui žalos dydį, o antra vertus, šis principas leido taikyti griežčiausias bausmes; bauginimo teorija, kuri teigia, kad bausme reikia įbauginti asmenį daugiau nedaryti nusikaltimų (J. Benthamas, L. Feuerbachas), rado atsaką sovietinėje baudžiamojoje teisėje, kuri įstatymiškai įtvirtino bausmės tikslą nubausti; nusikaltėlio rehabilitacijos teorija (Č. Lombrozo) turėjo įtakos Italijos ir Prancūzijos baudžiamiesiems įstatymams ir t. t. Kai kurie autoriai nurodo netradicinę bausmės paskirtį, pavyzdžiui, socialinio teisingumo jausmo patenkinimą arba socialinio teisingumo atkūrimą (E. Durkheimas)¹³, kuri vienokiu ar kitokiu būdu įgyvendinama šiuolaikinėje baudžiamojoje teisėje. Šiame straipsnyje nėra tikslinga apžvelgti visas bausmės tikslų teorijas¹⁴, nes, pasak G. Švedo, bausmės tikslų esmei apibūdinti teisės literatūroje galima aptikti per 20 skirtingų terminų, kaip antai *retribution*, *deterrence*, *confinement*, *incapacitation*, *prevention*, *reformation*, *rehabilitation*, *correction*, *education*, *treatment*, *resocialization* (angl.) ir t. t.¹⁵ Taigi teisinė baudžiamajame įstatyme įtvirtintos bausmės paskirtis iš esmės priklauso nuo baudžiamosios politikos, valingų

13 Antai E. Durkheimas rašė, kad nusikaltimu asmuo paneigia pozityvias visuomenės nuostatas, pažeidžia visuomenės socialinį solidarumą, todėl visuomenė, siekdama atkurti pažeistus interesus, taiko represines priemones. Savęs įtvirtinimo priemone žmogus išreiškia visuotinį pasibjaurėjimą padaryta nusikalstama veika. Čia gali pagelbėti vienintelis veiksmas – kaltininkui sukeltos kančios. Taigi kaltininko kančios, būdamos nusikalstamos veikos padarinys, nėra betikslis žiaurumas. Tai ženklas, liudijantis, kad kolektyviniai (bendruomeniniai) žmonių jausmai vis dar yra kolektyviniai, kad tikėjimas tomis pačiomis vertybėmis dar nepakito. Todėl pagrindinė bausmės paskirtis – padaryti poveikį sąžiningiems žmonėms, nes ji skirta žaizdoms, padarytomis kolektyviniams (bendruomeniniams) jausmams, užgydyti: Ишшаков, С. М. Зарубежная криминология, p. 114–115. Apie socialinę bausmės paskirtį taip pat yra rašę N. Beliajevas, J. Bluvšteinas, R. Mertonas, H. Kury ir kiti autoriai, tačiau socialinė bausmės paskirtis nėra visiškai tapati teisei jos paskirčiai: Hassemer, W. Warum Strafe sein muss: ein Plädoyer. Berlin: Ullstein Verlag, 2009.

14 Paminėtina, kad apie bausmės tikslų teorijas autorius jau yra rašęs šiose monografijose: Drakšas, R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 15–24; Drakšas, R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius: Justitia, 2008, p. 83–124. Teisingumo principo sampratą autorius nagrinėjo ir ankstesniuose savo straipsniuose: „Specialieji baudžiamosios atsakomybės principai. Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų“; „Požiūris į teisingumo principo įgyvendinimą baudžiamojoje teisėje. Lietuvos advokatūra“; „The principle of justice and realisation of criminal liability“.

15 Švedas, G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 142.

valstybės sprendimų, kuriuos lemia nusikalstamumo rodikliai, visuomenės nuomonė, teisės tradicijos ir pan.

Pabrėžtina, kad pokomunistinių valstybių baudžiamosios teisės sistemų reformų strategijos oficialiai buvo grindžiamos siekiu kiek įmanoma sparčiau sukurti veiksmingą tarptautiniais dokumentais pagrįstą žmogaus teisių apsaugos sistemą. Todėl šiose valstybėse yra labai daug panašių baudžiamąjį kodeksą nuostatų. Antai Rusijos baudžiamąjį kodeksą 43 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti tokie bausmės tikslai: atkurti socialinį teisingumą, pataisyti nuteistąjį ir užkardyti naujų nusikaltimų padarymo galimybę. Panašius tikslus nurodo Baltarusijos baudžiamasis kodeksas, tik, kitaip nei Rusijoje, jie įvardijami kaip baudžiamosios atsakomybės tikslai. Armėnijos, Latvijos, Estijos, Ukrainos baudžiamieji kodeksai taip pat siekia panašių bausmės tikslų. Tačiau Prancūzijos, Švedijos, Vokietijos baudžiamieji kodeksai neapibrėžia nei bausmės sąvokos, nei bausmės tikslų. Jie apibrėžiami baudžiamosios teisės doktrinoje¹⁶.

Nors rengiant naująjį Lietuvos BK buvo vertinama naujausia šiuolaikinių demokratinių valstybių baudžiamosios teisėkūros praktika, išstudijuoti kitų valstybių baudžiamieji įstatymai ir doktrina, vis dėlto ir Lietuvoje bausmės paskirtis įstatymų leidėjo apibūdinama nurodant tam tikrą panašių tikslų visumą. Išimtinis ir svarbiausias bausmės tikslas – teisingumo principas.

BK 41 straipsnio 2 dalyje bausmės tikslai išdėstyti nuoseklia tvarka, atsižvelgiant į jų įgyvendinimo eiliškumą, ir sudaro vieną bausmės paskirtį: 1) sulaukyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; 3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; 4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą.

Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje bausmės paskirtis vertinama nevienareikšmiškai: vieni autoriai teigia, kad pagrindinis bausmės tikslas yra atkurti teisingumą (J. Bluvšteinas, A. Vaišvila), kiti mano, kad svarbiausias tikslas – paskirti teisingą bausmę už kaltai padarytą nusikalstamą veiką (V. Piesliakas), dar kiti nurodo, kad bausme siekiama specialiosios prevencijos, kuri gali grąžinti nusikaltusį asmenį į normalų visuomenės gyvenimą (V. Pavilionis, J. Riepšas), dar kiti yra įsitikinę, kad bausmei, kaip bendrinei sąvokai, turėtų būti keliamas tik vienas tikslas – individuali prevencija, t. y. siekis, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo atlikęs bausmę nebedarytų naujų nusikaltimų (G. Švedas)¹⁷. Taigi minėti autoriai, pabrėždami vieną ar kitą bausmės tikslą, jokių būdu nepaneigia bendrosios bausmės esmės ir jos paskirties. Vis dėlto kyla klausimų, ar visi įstatymų leidėjo nurodyti bausmės tikslai lygiaverčiai, ar vieno kurio nors bausmės tikslo turinys neapima kitų bausmės tikslų; ar galima nurodyti vieną svarbiausią bausmės tikslą, kurio reikėtų siekti skiriant bausmę? Trumpai apžvelkime bausmės tikslų turinį.

16 Pavyzdžiui: Jescheck, H.-H.; Triffterer, O. *Ist die lebenslange Freiheitsstrafe verfassungs widrig?* 1. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 1978; Kaiser, G. *Kriminologie: ein Lehrbuch*. Heidelberg: Müller Verl., 1996; Hassemer, W. *Warum Strafe sein muss: ein Plädoyer*. Berlin: Ullstein Hardcover, 2009; Frisch, W. *Grundfragen des Strafzumessungsrechts aus deutscher und japanischer Sicht*. Prieiga per internetą: http://www.mohr.de/fileadmin/user_upload/leseproben/Lesesaal/2012/02_Februar_2012/9783161516849_Strafzumessungsrecht.pdf; Welzel, H. *Das Deutsche Strafrecht*. Berlin: Walter de Gruyter & Co, 1960; Жалинский, А. Э. *Современное немецкое уголовное право*. Москва: Проспект, 2006.

17 Bluvšteinas, J. *Akivaizdžios ir latentinės kriminalinės bausmės funkcijos. Teisės problemos*, 1994, Nr. 2, p. 53; Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius, 2000, p. 388; Piesliakas, V. *Kaip kovosime su nusikalstamumu? Teisės apžvalga*, 1990, Nr. 2, p. 12; Pavilionis, V.; Riešas, J. *Kriminalinių bausmių skyrimo praktika Respublikoje. Socialistinė teisė*, 1987, Nr. 3, p. 18; Švedas, G. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius, 2003, p. 69.

Asmenų sulaikymas nuo nusikaltimo padarymo, kitaip dar vadinamas bendrąja prevencija, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaro autorių siejamas su baudžiamojo įstatymo, nustatančio nusikaltimą ir bausmę, priėmimu ir paskelbimu, bausmės skyrimu ir atlikimu¹⁸. Bendroji prevencija iš esmės yra asmenų įspėjimo, informavimo, bauginimo, kad jie nepadarėtų nusikalstamos veikos, priemonė. Tačiau tiek baudžiamojo įstatymo, nustatančio nusikaltimą ir bausmę, priėmimas, tiek bausmės skyrimas ar atlikimas yra ir teisingumo principo veikimo sfera. Štai Konstitucinis Teismas 2012 m. birželio 4 d. nutarime visiškai pagrįstai konstatavo, jog konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti. Baudžiamajame įstatyme negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo (bausių ar jų dydžių), kad teismas, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes ir taikydamas baudžiamąjį įstatymą, negalėtų individualizuoti bausmės, skiriamos konkrečiam asmeniui už konkrečią nusikalstamą veiką¹⁹. Tai rodo, kad negalima pasiekti bendrosios prevencijos tikslo, jei nebus priimtas teisingas įstatymas ir nebus skiriama teisinga bausmė. Toliau išplaukia loginė išvada, kad priimant teisingą įstatymą ir skiriant teisingą bausmę, tai yra užtikrinant teisingumo principo įgyvendinimą, visada bus siekiama bendrosios prevencijos tikslų. Čia reikėtų pabrėžti, kad pats bendrosios prevencijos tikslo egzistavimas yra ganėtinai nekorektiškas. Iš esmės jis konkuruoja su individualiąja prevencija. Tikslas apsaugoti visuomenę ir įbauginti trečiuosius asmenis dažnai tokiais atvejais nusveria kaltojo asmens pavojingumo prognozę. Nusikaltes asmuo būna tarsi priemonė mažinti „triukšmą“ ar pridengti egzistuojančios sistemos irimą, todėl naujų veikų kriminalizavimas ir bausmių griežtinimas tampa baudžiamosios politikos sudedamąja dalimi. Bausmė yra individualaus poveikio priemonė ir jos tikslai visada turi būti nukreipti į konkretų nusikalstamą veiką padariusį asmenį²⁰. Žinoma, bausmės vykdymas gali sukelti nepatogumų kitiems, šalia nusikaltusio asmens esantiems žmonėms (jo artimiesiems ar bendraturčiams), tačiau iš anksto deklaruoti, kad bausmė bus skiriama siekiant paveikti visiškai su nusikalstama veika nesusijusius asmenis, yra nepriimtina. Objektivumo dėlei reikėtų paminėti, kad priimant ir skelbiant baudžiamąjį įstatymą paprastai tikimasi, jog jo egzistavimas nors ir nedidelę žmonių dalį sulaikys nuo nusikalstamo elgesio. Tačiau dažnai neatkreipiamas dėmesys į tai, kad paties įstatymo priėmimas gali turėti kriminogeninių padarinių. Pasak V. Justickio ir V. E. Kurapkos, neįvertinus įstatymo kriminogeniškumo neretai susidaro paradoksali padėtis, kai naujas įstatymas iš dalies padeda pasiekti tikslus, kuriems jis sukurtas, tačiau kartu sukelia tokių rimtų problemų, kad jo padaroma žala iš esmės viršija naudą. Toks naujas įstatymas padaro priešingą nei planuota poveikį – užuot pagerinęs visuomenės santykius, juos pablogina pažeisdamas visuomenės saugumą²¹.

18 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. I knyga. 265 psl.

19 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija), 135 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2012, Nr. 64-3246.

20 Oswald, M. E. Einfluss der Vorstrafenkenntnis auf das Schuldurteil. Nationale und internationale Entwicklungen in der Kriminologie. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, Dr. Clemens Lorei, 2006, p. 351–353.

21 JUSTICKIS, V.; KURAPKA, V. E. Įstatymo leidyba ir saugumo užtikrinimas. Įstatymų kriminogeniškumo problema ir jos sprendimo būdai. Iš: Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas.

Nusikalstamą veiką padariusio asmens nubaudimas neginčytinai yra tiesiogiai susijęs su teisingumo principo įgyvendinimu. Baudžiamieji įstatymai atskleidžia bausmės kaip valstybės represinės priemonės esmę, todėl G. Švedas teisingai teigia, kad „tiek įstatymais, tiek teoriškai pripažįstant nubaudimą bausmės esmę, nelogiška kelti bausmei ir toki patį tikslą“²². Pabrėžtina, kad galima ir teisėta yra tik teisinga bausmė, o iš to išplaukia, kad skiriant teisingumo principo įgyvendinimą užtikrinančią bausmę kartu bus pasiektas asmens nubaudimo tikslas.

Galimybės padaryti naują nusikaltimą atėmimo ir apribojimo tikslas reiškia *inter alia*, kad bausme siekiama sudaryti tokias fizines sąlygas, kurios užkirstų kelią naujai nusikalstamai veikai padaryti. Nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad šis principas teismų praktikoje įgyvendinamas plačiai taikant laisvės atėmimo bausmes, tačiau iš tiesų tai tėra vienas iš daugelio teisingos bausmės paskyrimo vertinimo kriterijų. Skirdamas teisingą bausmę teismas privalo atsižvelgti, ar asmuo yra linkęs daryti naujas nusikalstamas veikas ir ar būtina teisišiam asmeniui skirti bausmę, susijusią su fiziniais suvaržymais.

Lietuvos BK 41 straipsnyje įtvirtintas **siekis, kad atlikę bausmę asmenys laikytųsi valstybėje galiojančių įstatymų** ir nebusikalstų (specialioji prevencija), yra skirtas integruoti asmenis į visuomenę, įtikinti juos, kad nusikalstamas elgesys visuomenei nepriimtinas. Akivaizdu, kad šis siekis tiesiogiai susijęs su teisingos bausmės paskyrimu. Tik bausmė, kurios tikslas bus asmens resocializacija, galėtų būti laikoma teisinga. Teisinga bausmė bus nei per švelni (sukurianti nebaudžiamumo jausmą), nei per griežta (žlugdanti nusikalstamą veiką padariusio asmens asmenybę) ir skirta būtent konkrečiam asmeniui, vertinant jį ne tik kaip esamą, bet ir kaip būsimą visuomenės narį.

Teisingumo principas Lietuvos BK įgyja specifinių ypatumų, kuriuos nulemia būtinumas užtikrinti paskyrimą kaltininkui tokios tinkamai individualizuotos bausmės, kuri geriausiai atitiktų įstatyme įtvirtintos bausmės paskirtį. Šis principas atspindi esminę įstatymų leidėjo idėją, kuri gali būti apibūdinta kaip tam tikros teismų praktinės veiklos pagrindinių kryptių skiriant bausmes nustatymo tikslas. Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje nėra bendro požiūrio į teisingumo principą ir jo turinį, todėl teisingos bausmės samprata gali būti nevienareikšmė. Ji dažnai remiasi konkrečiu teisingumo ar neteisingumo suvokimu. Paminėtina, kad teisingumo sampratos klausimai įvairiai yra gvildenami filosofų, teologų ir teisininkų darbuose. Antai Romos imperatorius Justinianas teisingumą apibūdino kaip būtinumą „duoti kiekvienam žmogui pagal nuopelnus“. Teisės filosofijos istorija liudija, kad nuostata „atiduoti kiekvienam, kas jo“ laikoma esminiu teisingumo sampratos elementu nuo antikos iki šių laikų. Pasak L. Baublio, toks teisingumo apibrėžimas sukonkretina jo objektą – kompensavimo ir paskirstymo sritį, bei iš dalies pašalina absoliutinamos teisingumo sampratos reliatyvumo problemą. Kiekvienam priklausančios dalies atidavimo kriterijų problemos sprendimo būdas, pateiktas Aristotelio teisingumo distinkcijoje, nurodo būtinumą atsižvelgiant į socialinio elgesio formų skirtingumą taikyti skirtingus šio elgesio vertinimo kriterijus²³.

Vakarų teologijai būdinga teisingumo koncepcija buvo grindžiama nuodėmių išpirkimo doktrina, – esą teisingumas reikalauja, kad už kiekvieną nuodėmę (nusikaltimą) būtų mokama

Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2010, p. 309.

22 ŠVEDAS, G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 144.

23 Baublys, L. Aristotelio teisingumo distinkcija šiuolaikiniame teisiniame diskurse. Jurisprudencija. Mokslo darbai, 2006, 8(86), p. 87–88.

laikinomis kančiomis, kad tos kančios, t. y. bausmė, atitiktų nuodėmingą poelgį ir reabilituotų konkretų pažeistą įstatymą („atkeršytų“ už jį)²⁴.

H. L. A. Harto teigimu, įvairūs teisingumo idėjos taikymo atvejai yra grindžiami bendroju principu, kad individai turi teisę į tam tikrą lygią arba nelygią su kitais padėtį. „Vadinasi, teisingumas tradiciškai suprantamas kaip pusiausvyros arba proporcijos palaikymas arba atstatymas, o svarbiausiasis teisingumo priesakas dažnai formuluojamas taip: „Vienodas bylas traktuok vienodai“; tačiau pastarąją formuluotę reikia papildyti: „o skirtingas bylas – skirtingai“.“²⁵

Įdomus yra N. Ashfordo požiūris. Pasak jo, teisingumas reiškia „taisykles, pagal kurias paskirstomi atlygiai ir bausmės, kad kiekvienas žmogus gautų tai, kas jam priklauso“²⁶. Teisingumo sampratai pavojų keliaus teisėjų aktyvizmas, kai teismo sprendimai tiesiogiai atspindi jų prioritetus ir išankstinius nusistatymus, jų asmeninį požiūrį į tai, kas teisinga, o kas klaidinga. „Tai ne įstatymų, o žmonių viršenybė“, – teigia N. Ashfordas²⁷. Taigi laikantis šios pozicijos yra pabrėžiamas nešališko (objektyvaus), priimtomis teisės normomis pagrįsto sprendimo reikalavimas. Remiantis šiuo požiūriu būtų galima manyti, jog galiojantys įstatymai privalo būti nepriekaištingi, kad galėtų užtikrinti teisingumo įgyvendinimą. Tačiau galutinis bausmės skyrimas, nors ir nulemtas įstatymų leidėjo nustatytų bausmės skyrimo kriterijų, vis dėlto paliekamas teisėjo diskrecijai.

Akivaizdu, kad teisingumo principo įgyvendinimu siekiama: teisingo asmens elgesio teisinio įvertinimo; paskyrimo teisingos bausmės, kuri būtų proporcinga padarytai nusikalstamai veikai ir kaltininko asmenybei; nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo. Tačiau jei teisingumo principo įgyvendinimo tikslas suponuoja, kad paskirta bausmė turi sudaryti galimybę resocializuotis, ir kad nubaudimas turi būti proporcingas padarytai nusikalstamai veikai, ar toks bausmės tikslas neapima visų kitų įstatymų leidėjo nurodytų bausmės tikslų?

Kaip minėta, *kiekvienas teismo sprendimas (nuosprendis) visų pirma turi būti teisingas*. Ne veltui teisė visų pirma asocijuojasi su teisingumu, o teisėtumas turėtų būti teisingumo siekio realus įgyvendinimas. Tačiau tokiu atveju tiek nubaudimas, tiek bendroji ar specialioji prevencija tėra tikslo įgyvendinti teisingumo principą sudedamosios dalys.

Taigi teisingos bausmės paskyrimas suponuoja būtinumą teismui atsižvelgti į kiekvieną BK 41 straipsnyje nurodytą bausmės tikslą atskirai. Tačiau kiekvienu atveju neįmanomas vienodas jų visų įgyvendinimas. Paprastai bausmės tikslai būna įvairūs, ji taikoma atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes ir faktus, nes dažnai išryškėja bausmės tikslų prieštaravimai. Tai nereiškia, kad teisėjas visiškai laisvai pasirenka aktualiausią bausmės tikslą. Visais atvejais jis yra saistomas įstatymų leidėjo įtvirtintų bausmės skyrimo nuostatų ir bylos aplinkybių. Todėl manytina, kad nurodyti bausmės tikslai iš esmės galėtų būti apibūdinami paprastai: teisingos bausmės paskyrimas – tai procesas, kurio metu užtikrinamas teisingumo principo įgyvendinimas. Būtent todėl baudžiamajame įstatyme minėti visus bausmės tikslus, išskyrus siekį užtikrinti teisingumo principą, yra beprasmiška. Reikėtų manyti, kad Vakarų valstybių (Prancūzijos, Vokietijos, Švedijos ir kt.) tradicija baudžiamajame kodekse nedetalizuoti

24 Berman, H. J. Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis. Vilnius: Pradai, 1999, p. 247–248. Galbūt dėl to britai iki 1961 m. laikė savižudybę nusikaltimu. Už savižudybę buvo baudžiama po mirties. Žr.: Iliustruotoji istorija, Nr. 6, 2015, p. 37.

25 Hart, H. L. A. Teisės samprata. Vilnius: Pradai, 1997, p. 267.

26 Ashford, N. Laisvos visuomenės principai. Vilnius: Aidai, 2003, p. 68.

27 Ibid., p. 69.

bausmės tikslų, o juos aptarti baudžiamosios teisės doktrinoje, yra visiškai pagrįsta. Lietuvos įstatymų leidėjui būtų galima siūlyti *pakeisti BK 41 straipsnio 2 dalį* ir ją suformuluoti taip: „Bausmės paskirtis yra užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą.“

2. TEISINGUMO PRINCIPAS IR KONKRETI INDIVIDUI PASKIRTA BAUSMĖ

Baudžiamasis įstatymas nustato bausmės grėsmę, tačiau jos tikslai nesutampa su bausmės skyrimo tikslais. Jie gali akivaizdžiai skirtis. Pavyzdžiui, atgailos tikslą galima pasiekti ir vien konkrečiai individui paskirta bausme, kuri gali būti nesusijusi su laisvės atėmimu, nors įstatymų leidėjas už padarytą nusikalstamą veiką BK straipsnio sankcijoje gali numatyti būtent laisvės atėmimo bausmę. Taigi teisėjo sprendimai turi būti racionalūs, nuoseklūs, logiški ir teisingi. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kiekvienas nusikaltes asmuo turi teisę į teisingą bausmę, kurią iš esmės jam garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31, 109, 110 straipsniai. Tai viena iš principinių ir baudžiamojo įstatymo nuostatų. Tačiau kiekviena nusikalstama veika padaroma tam tikromis konkrečiomis, dažnai tik jai būdingomis aplinkybėmis. Be to, nusikalstamas veikas padaro konkretūs asmenys, turintys tik jiems būdingų individualių bruožų. Lietuvos BK 54 straipsnyje išdėstyti bendrieji bausmės skyrimo pagrindai. Skirdamas bausmę teismas atsižvelgia į: 1) padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį; 2) kaltės formą ir rūšį; 3) padarytos nusikalstamos veikos motyvus ir tikslus; 4) nusikalstamos veikos stadiją; 5) kaltininko asmenybę; 6) asmens kaip bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką formą ir rūšį; 7) atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes. Iš esmės panašūs bausmės skyrimo pagrindai išdėstyti ir Rusijos, Latvijos, Estijos, Uzbekijos baudžiamuosiuose kodeksuose. Tačiau tik Lietuvos BK 54straipsnio 3 dalyje įstatymų leidėjo imperatyviai nurodyta, kad tais atvejais, kai straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę. Taigi teisingumo principas suteikia pagrindą paskirti švelnesnę bausmę nei numatyta konkrečiaus straipsnio sankcijoje. Pabrėžtina, kad ir tobuliausias baudžiamasis įstatymas visų aplinkybių negali numatyti, todėl kyla dilema, ar įstatymų leidėjas privalo papildyti BK ir stengtis jame numatyti visus galimus atvejus (o tai beveik neįmanoma), ar suteikti teismams teisę įvertinus konkrečią situaciją ir vadovaujantis įstatyme įtvirtintu teisingumo principu priimti tinkamiausią sprendimą? Neatsitiktinai kai kurie baudžiamosios teisės specialistai yra linkę manyti, kad teisingumo principo įtvirtinimą numatant bausmės paskirtį įstatymų leidėjas sieja su visuomenės interesu, kurio paisant teismui yra leidžiama bausmę vertinti ne vien kaltininko ir nusikalstamos veikos, bet ir visuomeninio intereso, kurį baudžiamieji įstatymai ne visada gali atspindėti, požiūriu²⁸. Reikėtų pritarti šiam požiūriui į teisingumo principo taikymą ir jo turinį. Akivaizdu, kad negalima sukurti viską apimančios ir kiekvienai situacijai tinkančios teisingumo sampratos. Kiekviena nagrinėjama byla yra daugiau ar mažiau unikali, jos specifinės aplinkybės apibūdina tiek objektyviasias, tiek subjektyviasias nusikalstamos veikos savybes²⁹, tiek kaltinamojo asmenybę ar net galimą poveikį visuomenės

28 Ashford, N. Laisvos visuomenės principai, p. 72.

29 Čepas, A. Tyčios turinio reikšmė skiriant bausmes už nužudymus Lietuvos teismų praktikoje. Teisės problemos, 2013, Nr. 4(82), p. 42–43.

saugumui. Todėl įstatymų leidėjas siekia pasverti ir suderinti baudžiamojo įstatymo nuostatas bei baudžiamajame procese reglamentuotą teismo diskreciją vertinti konkrečias bylos aplinkybes. Tik teismas skirdamas bausmę priima sprendimą (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnis), todėl natūralu, kad **tik teismas gali nuspręsti, kokia bausmė būtų teisinga** ir kaip konkrečioje byloje turėtų būti įgyvendinamas teisingumo principas. Tačiau negalima nepaminėti, kad teismų praktikoje teisingumo principo turinys gali būti nevienodai vertinamas ir interpretuojamas. Todėl kai kurie teisės mokslininkai abejoja, ar dėl įvairios šio principo traktuotės nebus suformuota skirtinga teismų praktika, ar analogiškos bylos skirtingų teisėjų nebus sprendžiamos skirtingai³⁰? Štai N. Ashfordas išreiškia susirūpinimą rašydamas: „Teisėjų aktyvizmo šalininkai <...> derina sprendimus, atsižvelgdami labiau į pasekmes, o ne metodą, kuriuo tie sprendimai pasiekiami. Nerimaujama, kad teisėjai vis labiau laikosi tokio požiūrio, pradėdami žemiausiais Europos teismais ir baigiant Europos Sąjungos Teisingumo Teismu. Tai kelia pavojų teisingumui, nes pakerta bendrai suprantamo teisingumo taisyklės. Darosi vis sunkiau numatyti, kaip teismai išspręs vieną ar kitą konfliktą.“³¹ Vargu ar toks susirūpinimas yra pagrįstas. Būtina suvokti, kad baudžiamosios teisės sampratos ir vertinimai nėra „užkonservuoti“, jie nuolat plėtojami ir evoliucionuoja, išreikšdami naujus teorijos pokyčius ar praktinių problemų sprendimus.

Lietuvos teismų praktika ryškiausiai atsiskleidžia tais atvejais, kai teismai argumentuotai kreipiasi į Konstitucinį Teismą dėl baudžiamojo įstatymo nuostatų atitikties Konstitucijai. Antai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2015 m. lapkričio 10 d. nutartimi kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Lietuvos BK 189¹ straipsnis (Neteisėtas praturtėjimas) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 ir 31 straipsniams, konstituciniam teisinės valstybės principui. Teismui *inter alia* abejonių kėlė tai, kad baudžiamoji atsakomybė asmeniui gali būti taikoma tik už turto turėjimą, nors jis nepadarė kitos nusikalstamos veikos. Be to, įstatymas ir nereikalauja įrodyti konkrečių neteisėtų veikų, kuriomis buvo įgytas turtas, taip pat nėra svarbu, kada neteisėtas turtas buvo įgytas. Panašiai apibrėžtos baudžiamosios atsakomybės už neteisėtą praturtėjimą nenustato kitos Europos Sąjungos valstybės narės, o kai kurių valstybių konstituciniai teismai panašias baudžiamųjų įstatymų nuostatas pripažino prieštaraujančiomis nekaltumo prezumpcijos principui. Nutartyje pabrėžiama, kad, pagal konstitucinį proporcingumo principą, siekiant užkirsti kelią neteisėtoms veikoms ne visada yra tikslinga atitinkamas veikas pripažinti nusikaltimais ir taikyti už jas pačias griežčiausias priemones – bausmes; kiekvieną kartą, kai reikia spręsti, ar veiką pripažinti nusikaltimu, ar kitokiu teisės pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, su bausmių taikymu nesusijusiomis priemonėmis. Teismo nuomone, įstatymu nustatant atsakomybę, taip pat jos įgyvendinimą, turi būti išlaikoma teisinga visuomenės ir asmens interesų pusiausvyra, kad būtų išvengta nepagrįsto asmens teisių ribojimo³². Kartu paminėtina, kad Konstitucinis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, jog nusikaltimus padarę asmenys turi būti nubausti teisingai, t. y. skiriama bausmė turi priklausyti nuo pažeistos baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės reikšmingumo, padaryto nusikaltimo pobūdžio, jo padarinių, teisę pažeidusio asmens pavojingumo laipsnio ir kitų svarbių aplinkybių. Teisingumas reiškia ne tik

30 Dapšys, A.; Misiūnas, J.; Čaplinskas, A. Bausmės individualizavimo teisinės problemos. Baudžiamojo įstatymo normų ir jų taikymo teismų praktikoje sisteminė analizė. Teisės institutas, 2008.

31 Ashford, N. Laisvos visuomenės principai, p. 72.

32 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Prašymas Nr. 1B-21/2015, byla Nr. 14/2015. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/prasymai/prasymu-sarasas/370> (žiūrėta 2015 12 09).

tai, kad turi būti išsamiai ir objektyviai nustatytos bylai reikšmingos aplinkybės, bet ir tai, kad pripažintam kaltu asmeniui skiriama bausmė turi būti adekvati padarytam nusikaltimui, t. y. bausmė už nusikalstamą veiką turi atitikti tos veikos pavojingumo pobūdį ir laipsnį³³. Teisingumo principas skatina teismą atsižvelgti ir į teismojo interesus, jo galimybes pasitaisyti. Vadovaudamasis bendraisiais bausmės skyrimo pagrindais, teismas turėtų kaltininkui parinkti tokią bausmę arba kitą įstatyme numatytą poveikio priemonę, kuri pozityviausiai veiktų asmenį ir užkirstų kelią nusikalstamo elgesio recidyvui. Jeigu yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti realiai neatlikus bausmės, teismas gali atidėti bausmės vykdymą (esant įstatyme numatytiems pagrindams ir sąlygoms). Jis taip pat gali atleisti asmenį nuo bausmės arba baudžiamosios atsakomybės. Tačiau įgyvendinant teisingumo principą kartu būtina rūpintis ir visokeriopa baudžiamaisiais įstatymais ginamų gėrių (žmogaus gyvybės, sveikatos, nuosavybės, laisvės ir t. t.) apsauga. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime pabrėžė, jog „negalima teigti, kad visuomenė yra teisinga ir humaniška, jeigu nusikaltėliai gali elgtis laisviau negu žmonės, kurie laikosi įstatymo reikalavimų“³⁴. Tai *inter alia* reiškia, kad visi asmenys privalo paisyti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnyje įtvirtinto visuotinio reikalavimo: „Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.“ Taigi kol asmenys nedaro nusikalstamų veikų ar kitaip nepažeidžia teisės aktais nustatytų normų, jie gali elgtis visiškai „laisvai“. Tačiau jeigu įgyvendindami savo teises veikia priešingai kitų asmenų teisėms ir laisvėms, jie gali būti patraukti atsakomybėn ir nubausti.

Suvokdamas teisingumo principo turinį ir šį savo suvokimą išreiškdamas nuosprendyje ar nutartyje, teismas nėra atleidžiamas nuo pareigos aiškiai argumentuoti savo poziciją ir ją pagrįsti tiek teisiniais, tiek loginiais argumentais. Kai teisingumo principas įgyvendinamas taikant baudžiamąją atsakomybę, teisės taikytojas privalo ne abstrakčiai (filosofiškai) suvokti teisingumą, bet reaguodamas į padarytą nusikalstamą veiką teisingai interpretuoti baudžiamojo įstatymo nuostatų visumą, jų turinį. Ieškant tiesos reikia nešališkai, pagarbiai vertinti visas bylos aplinkybes, paieška turi būti pagrįsta tarptautiniais teisės aktais, baudžiamosios teisės teorija ir teismų praktika bei kitomis bausmę ir jos dydį lemiančiomis aplinkybėmis: padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnio, kaltės formos ir rūšies, padarytos nusikalstamos veikos motyvų ir tikslų, nusikalstamos veikos stadijos, kaltininko asmenybės, asmens kaip bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką formos ir rūšies, atsakomybę lengvinančių ir sunkinančių aplinkybių, taip pat nukentėjusio asmens požiūrio į padarytą nusikalstamą veiką bei nusikaltusį asmenį vertinimo.

Pabrėžtina, kad apeliacinės ar kasacinės instancijos teismai gali nesutikti su nuosprendžio ar nutarties argumentacija ir kitaip įvertinti, kas yra teisinga konkrečios bylos kontekste. Šis procesas vyksta ir dabar. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja teismų praktiką, o esant reikalui ją ir keičia. Štai ne kartą keitėsi teismų praktika nagrinėjant bylas dėl turto

33 Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2003, Nr. 57-2552.

34 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 1993, Nr. 70-1320.

pasivavinimo, vyksta teismų požiūrio evoliucija sukčiavimo byloje³⁵. Neįmanoma išlaikyti visą laiką vienodo teismų požiūrio. Keičiasi gyvenimo sąlygos, keičiasi problemų teorinis vertinimas, tad natūralu, kad anksčiau ar vėliau keičiasi ir teismų praktika. Todėl teisės teoretikų, kaip antai N. Ashfordo, nuogaštavimams nėra jokio pagrindo. Šiuo požiūriu teises yra Wolfgangas Frischas, teigiantis, kad bausmės skyrimas vadovaujantis teisingumo principu geriau įgyvendina žmonių teisingumo lūkesčius ir kartu yra visuomenės apsaugos nuo nusikalstamų kėsinių priemonė³⁶.

Atskirai reikėtų paminėti V. Piesliako požiūrį į teisingumo principą. Šis autorius, apibūdinamas teisingumo principą baudžiamojo įstatymo įtvirtintų bausmės skyrimo pagrindų (BK 54 straipsnio 3 dalies) kontekste, teigia: „Teisingumas, kaip teismo veikla nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir skiriant bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones, traktuojamas taip: teisinga bausmė – tokia bausmė, kuri paskirta tinkamai atsižvelgus į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, padaryto nusikaltimo ypatumus, kaltininko padarytos veikos subjektyviuosius požymius (kalte, motyvus), jo asmenybę, ir jos skyrimas nepažeidžia Baudžiamojo kodekso normų. Tai pagrindinis teisingumo aspektas.“³⁷ Taigi autorius dėmesį sutelkia į pagrindines paradigmas: a) būtinumą laikytis visų baudžiamojo įstatymo nuostatų, b) šias nuostatas taikyti visiems asmenims vienodai, atsižvelgiant į jų padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, nusikaltimo padarymo ypatumus, kaltininko padarytos veikos subjektyviuosius požymius (kalte, motyvus), jo asmenybę. Iš pirmo žvilgsnio šis požiūris yra gana racionalus, nes V. Piesliako teiginiai visiškai atitinka ne tik dešimtmečiais galiojusias bausmių skyrimo nuostatas³⁸, bet ir bendruosius baudžiamosios atsakomybės principus. Paminėtina, kad ir daugelio kitų šalių baudžiamieji įstatymai įtvirtina panašius teisingos bausmės skyrimo kriterijus. Pavyzdžiui, Estijos baudžiamojo kodekso bendrieji bausmių skyrimo pagrindai (36 straipsnis) nustato, kad teismas bausmę skiria atsižvelgdamas į: specialiosios dalies straipsnių sankcijas; padaryto nusikaltimo pobūdį ir jo sunkumą; kaltininko asmenybę ir bylos aplinkybes, kurios lengvina ar sunkina baudžiamąją atsakomybę. Panašios yra ir Latvijos baudžiamojo kodekso nuostatos. Reikia pripažinti, kad baudžiamosios teisės doktrinoje V. Piesliako požiūris nėra išskirtinis. Panašiai mąsto ir kai kurie Rusijos mokslininkai³⁹. Antai S. A. Velijevas bausmės skyrimo principus skirsto į teisinius (teisėtumas, bausmės individualizavimas, kaltai padaryta veika, lygybė prieš įstatymą) ir etinius principus (teisingumas ir humanizmas)⁴⁰. Taigi, šio autoriaus nuomone, teisingumo principas svarbus tik etiniu požiūriu.

35 Pavyzdžiui, kasacinės nutartys: Nr. 2K-7-322/2013, Nr. 2K-189/2014, Nr. 2K-515/2014 ir kt. Taip pat: Fedosiuk, O. Sukčiavimo normos invazija į mokesčių sritį: kur brėšime ribą? 2015-11-26 konferencijos „Naujovės bendrovių teisėje: Europos modelinis bendrovių aktas (EMCA) Lietuvos kontekste“ medžiaga. Prieiga per internetą: <<http://www.tf.vu.lt/mokslas/seminarai-ir-konferencijos>>.

36 Frisch, W. Grundfragen des Strafzumessungsrechts aus deutscher und japanischer Sicht. Prieiga per internetą: http://www.mohr.de/fileadmin/user_upload/leseproben/Lesesaal/2012/02_Februar_2012/9783161516849_Strafzumessungsrecht.pdf (žiūrėta 2015 07 07).

37 Piesliakas, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Kn. 1. Vilnius: Justitia, 2006, p. 102.

38 Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1989, p. 81–83.

39 Питецкий, В. В. Категоризация преступлений и принцип справедливости в уголовном законодательстве. Государство и право, 2005, N 4, p. 91–94.

40 Велиев, С. А. Принципы назначения наказания. Юридический центр Пресс, 2004, p. 334–335.

Tačiau kyla klausimas, ar praėjus 25 metams nuo nepriklausomos valstybės atkūrimo Lietuvai vis dar reikia vadovautis senomis sovietinių laikų nuostatomis? Šia prasme negalima nepaminėti, kad Lietuvos statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje 2014 m. gruodžio 31 d. buvo 8 636 įkalinami asmenys (iš jų 868 suimtieji ir 7 768 nuteistieji)⁴¹. Pasak kriminologo G. Sakalausko, Lietuvoje kalinių skaičius yra ne tik didžiausias Europos Sąjungoje, bet nuo 2013 m. pabaigos pagal šį skaičių Lietuva patenka į pirmąjį didžiausių kalinių skaičių turinčių Europos valstybių trejetuką po Rusijos ir Baltarusijos⁴². Tokie duomenys rodo, kad Lietuvoje baudimo kultūra mažai keičiasi. Perdėtas biurokratinis uolumas verčia abejoti, ar įgyvendinti teisingumo principą ir tinkamai individualizuoti bausmę galima tik laikantis nuolatos griežtinamų⁴³ Baudžiamojo kodekso nuostatų. S. Vansevičius atkreipdamas dėmesį į teisingumo principą nuosekliai laikosi požiūrio, kad teisingumas yra ne mechaninis rašytinių teisinių potvarkių vykdymas, o gyvoji teisė, todėl teismas taikydamas teisę turi vadovautis pagrindiniais teisės principais ir žmogaus teisėmis⁴⁴. Paradoksalu, bet Lietuvoje įsigalėjo su teisingumo principu nesuderinama nuostata, kad bausmė yra juridinė kaltojo asmens ir valstybės tarpusavio santykių išraiška, todėl už bausmės ribų lieka tai, kas kaltininkui savaime atsitinka nusikalstamos veikos darymo metu ar tuoj po jos ir nepriklauso nuo įstatymų leidėjo valios: liga, dvasinės kaltininko kančios, atleidimas iš darbo ir t. t.⁴⁵ Tokiu biurokratinio ir formalus teisės taikymo požiūriu paneigiama pati bausmės individualizavimo esmė. Įdomu tai, kad Švedijos baudžiamajame kodekse (29 skyrius) iš esmės atskleidžiamas bausmės individualizavimo turinys, kuris iš esmės skiriasi nuo Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinos. Čia įstatymų leidėjas ne tik *expressis verbis* įtvirtina, į ką teismas turi atsižvelgti skirdamas bausmę (kokia žala ir kokie nuostoliai buvo padaryti nusikalstama veika; jos pavojingumas; ką suvokė arba ką privalėjo suvokti kaltinamasis, darydamas nusikalstamą veiką; kokie buvo jo tikslai ir motyvai), bet ir nurodo kitas turinčias įtakos bausmei aplinkybes, pavyzdžiui: ar nusikaltimo padarymo metu kaltinamasis nebuvo sunkiai sužalotas; ar patirs kaltinamasis žalą, jeigu dėl nusikalstamos veikos bus išsiųstas iš Karalystės; ar kaltininkas dėl nusikalstamos veikos patyrė dvasinių kančių arba yra pakankamas pagrindas manyti, kad jis gali tokias kančias patirti nušalinus jį nuo darbo ir jam pasibaigus; ar susidurs su bet kokiais kitais trukdžiais arba ypatingais sunkumais įsidarbindamas ar pradėdamas (tęsdamas) verslą; ar praėjo neįprastai ilgas laikas, atsižvelgiant į nusikaltimo prigimtį, nuo nusikalstamos veikos padarymo momento ir kt. Visais šiais atvejais teismas gali švelninti bausmę arba visai nuo jos atleisti.

Kadangi Lietuvos BK tokie atvejai nenumatyti, galima manyti, jog būtent todėl įstatymų leidėjas 54 straipsnio 3 dalyje įtvirtino nuostatą, kad teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę, jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui.

41 Lietuvos statistikos departamentas. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=df83e538-5120-4b5e-a0c3-57373d144447> (žiūrėta 2015 07 11).

42 Sakalauskas, G. Ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje? Kriminologijos studijos, 2014, Nr. 2, p. 114.

43 Paminėtina, kad nuo 2003 m. iki 2015 m. liepos 1 d. Lietuvos BK buvo pakeistas 58 kartus. Kodekso pakeitimai daugiausia buvo susiję su baudžiamosios atsakomybės griežtinimu ir tik nedaugelio straipsnių pakeitimo tikslas buvo tam tikrų tarptautinių normų suderinimas.

44 Vansevičius, S. Teisės teorija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998, p. 35.

45 Baudžiamoji teisė: bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 422.

Pabrėžtina, kad teisingumo principą įgyvendinti labiausiai trukdo formalus biurokratinis požiūris į bausmės skyrimą, kai mažiausiai atsižvelgiama į gyvus žmones. E. Frommas tai vadino „eichmanizmu“. Jis rašė: „Ypatingo biurokrato pavyzdys buvo Eichmanas (*Eichmann*), kuris pasiuntė mirti šimtus tūkstančių žydų ne todėl, kad jų nekentė; jis nieko nekentė, nieko nemylėjo. Eichmanas „atliko savo pareigą“: jis buvo pareigingas, kai siuntė žydus mirti; jis buvo pareigingas, kai jam buvo pavesta tiesiog pagreitinti jų emigraciją iš Vokietijos. Jam buvo svarbu viena: paklusti taisyklėms; jis jautėsi kaltas, kai joms nusižengdavo. <...> Tai nereiškia, kad visi biurokratai eichmanai. Visų pirma daugelis žmonių, kurių pareigos yra biurokratinės, savo charakteriu nėra biurokratai. Antra, daugeliu atvejų biurokratiška nuostata nepersmelkia viso žmogaus, neužmuša jo žmoniškumo.“⁴⁶ Galima manyti, kad teisingumo principo įgyvendinimui pavojingiausias yra tos situacijos, kai teismas atsižvelgia tik į padarytą nusikalstamą veiklą, o šios veiklos subjektą laiko abstrakčiu dažniausiai pasitaikančiu statistikos duomenų atspindžiu ir standartiniu praktinio darbo patirties atveju. Pasak E. Frommo, kai „žmogus sutapatinamas su numeriu, tikrieji biurokratai gali vykdyti didžiausio žiaurumo aktus – ne todėl, kad juos verčia jų žygiams prilygstantis žiaurumas, o todėl, kad jie nejaucia jokio žmogiško ryšio su savo objektais“⁴⁷. Taiklios E. Frommo išvalgos dar kartą pabrėžia mintį, kad įgyvendinant teisingumo principą kiekvienam baudžiamosios teisės taikytojui būtina atsižvelgti ir į žmogaus išskirtinumą, jo gebėjimą laisvai pasirinkti veikimo būdą konkrečiomis gyvenimo aplinkybėmis. Negalima jo elgesio vertinti iš anksto ir taikyti kokių nors konstrukcinių sąvokų. Nors, pasak D. Garlando, teismai, kaip ir „stambios“ viešosios institucijos bei dauguma politikų, tebetęsia diskusijas apie bausmę vartodami išraiškingus, moralizuojančius posakius, deklaruodami esmines vertybes ir atvirai perteikdami emocionalų požiūrį, neretai – nors ne visada – tai yra baudžiamoji kalba, išsakanti pyktį, smerkimą ir atpildo reikalavimą⁴⁸. Straipsnio autoriaus nuomone, Lietuvos baudžiamajai teisei reikėtų atsikratyti senų sovietinių pažiūrų ir diegti aukščiausią moralinį imperatyvą – teisingumo principo įgyvendinimą⁴⁹ suteikiant teismams laisvę savo sprendimus argumentuoti teisingumo nuostatomis bei, jei straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, be jokių apribojimų taikyti BK 54 straipsnio 3 dalį.

3. LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKA TAIKANT TEISINGUMO PRINCIPĄ

46 FROMM, E. Turėti ar būti? Kaunas: Verba vera, 2005, p. 250–251.

47 *Ibid.*, p. 251.

48 GARLAND, D. Punishment and modern society: a study in social theory. The University of Chicago Press (Oxford: Oxford University Press), 1990, p. 191–192.

49 Žinoma, neatmestina galimybė, kad teismai ir toliau teisingumą daugiausia sies su griežtomis bausmėmis, nepaisydami ar nenorėdami paisyti nei įkalinimo žalingumo asmeniui, nei jo kaštų, nei įtakos kitų žmonių elgesiui, ir net nesigilins į bausmių poveikio empirinių tyrimų rezultatus, tačiau, autoriaus nuomone, tokia padėtis ilgainiui keisis. Jau dabar pastebima teigiama tendencija, kad atskiri teisėjai (ypač Lietuvos Aukščiausiojo Teismo) bylas nagrinėja žvelgdami plačiau ir nebesiekia primityviai ir akklai visiems vienodai taikyti baudžiamųjų normų nuostatų. Puikūs to pavyzdžiai yra jau straipsnyje minėtos tiek viso Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, tiek atskirų šio teismo teisėjų išsakytos pozicijos neteisėto praturtėjimo bei sukčiavimo bylose.

Šiame straipsnyje minėta, kad teisingumo principo turinys yra susietas su tam tikros pusiausvyros, lygiavertiškumo, atitikties siekiu ar nuostata. Keičiantis visuomeniniams santykiams nusistovi nauja pusiausvyra, todėl ir teisingumo samprata yra sąlygiškai reliatyvi⁵⁰. Blogiausia yra tai, kad taikydami nagrinėjamą principą teismai, pasiduodami Poncijaus Piloto sindromui („nusiaplauti rankas“)⁵¹, dažnai teisingumą sieja su griežtomis bausmėmis, pateisindami jas viešosios aplinkos „reikalavimu“ griežtinti bausmes, o ne moksliskai pagrįstais kriminologiniais tyrimais. Šiuo požiūriu ypatingas vaidmuo tenka Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, kuris yra vienintelis kasacinės instancijos teismas įsiteisėjusiems bendrosios kompetencijos teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims, nutarimams (išskyrus nutarimus administracinių teisės pažeidimų bylose) ir įsakymams.

Akivaizdu, kad visais atvejais teismo paskirtoji bausmė turėtų aiškiai neprieštarauti teisingumo principui, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuojantis vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus⁵², *inter alia* rekomenduoja BK 54 straipsnio 3 dalį taikyti tik dėl išimtinių aplinkybių, nors įstatymų leidėjas imperatyviai tokių aplinkybių neįtvirtino. Todėl vadovaujantis Lietuvos Respublikos teismų įstatymu yra paisoma Lietuvos Aukščiausiojo Teismo požiūrio. Atkreiptinas dėmesys į Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimą Nr. 40, kuriame buvo išaiškinta, jog teismas kiekvienu atveju privalo nurodyti, kokios yra išimtinės aplinkybės, kad straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas nusikalstamam asmeniui už konkrečios nusikalstamos veikos padarymą aiškiai prieštarautų teisingumo principui⁵³. Taigi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas nurodė, kad naujajame BK įstatymų leidėjo įtvirtinta nuostata „Jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę“ iš esmės gali būti taikoma tik išimtiniais atvejais, kai teismas, pritaikęs kitus bausmės skyrimą reglamentuojančius ir leidžiančius ją švelninti BK straipsnius, mano, jog skiriama bausmė aiškiai prieštarauja teisingumo principui. Kasacinėje byloje Nr. 2K-348/2013 aiškindamas išimtinių aplinkybių turinį Lietuvos Aukščiausiasis Teismas teigia: „Bausmės skyrimas vadovaujantis BK 54 straipsnio 3 dalimi reikalauja motyvuotos teismo išvados, kad įstatymo sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas rekomenduoja teismams nurodyti, kokios yra išimtinės aplinkybės, jog straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas asmeniui už jo nusikalstamos veikos padarymą

50 H. J. Bermanas pastebėjo, kad teisingumas praranda savo istorines bei filosofines šaknis ir yra blaškomas kiekvienos madingos doktrinos vėjų. Žr.: Berman, H. J. Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis. Vilnius: Pradai, 1999, p. 66. Tikriausiai būtų pravartu išsamiau analizuoti pačią teisingumo principo sampratą, tačiau autoriui tenka laikytis straipsnio apimties ribų. Be to, kaip minėta, šią sampratą jis nagrinėjo kituose moksliniuose darbuose.

51 Шестаков, Д. А. Криминология. Преступность как свойство общества. Санкт-Петербургский университет, 2001, p. 164.

52 Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. 1994 m. gegužės 31 d. Nr. I-480. Galiojanti redakcija. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.522B3E415B52/XOkGHvMRIL> (žiūrėta 2015 07 09).

53 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. Teismų praktika, 2003, Nr. 19, p. 206. Kartu paminėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas jau yra paaiškinęs, jog „Betarpiškai remtis Senato nutarimais nėra įstatyminio pagrindo, nes jie nėra bylų nagrinėjimo teisės šaltinis. Pagal Teismų įstatymo 33 straipsnio 4 dalį precedento reikšmę turi teismų sprendimai konkrečiose bylose“ (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-575/2010).

aiškiai prieštarautų teisingumo principui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimo Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“ 3.1.13 punktą). Tačiau to nereikia suprasti, kad įstatymas reikalauja nustatyti kažkokias ypatingas ar ekstraordinarines aplinkybes. BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas susijęs su aplinkybių, apibūdinančių nusikalstamos veikos pavojingumą ir šią veiką padariusį asmenį, visumos vertinimu (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-420/2006, 2K-382/2012). Aišku, teismas turi išvardyti, kuo remdamasis jis padarė savo išvadą. Tokia išvada turi sekti įvertinus padaryto nusikaltimo pavojingumą ir kaltininko asmenybės pavojingumą. BK 54 straipsnio 3 dalies nuostatų taikymui būtina nustatyti, kad padaryto nusikaltimo pavojingumas, atsižvelgiant į padaryto nusikaltimo stadiją, bendrininkavimo formą, bendrininko rūšį, nusikaltimo padarymo vietą, laiką, būdą, nukentėjusiojo elgesio ypatumus, kilusius padarinius, yra žymiai mažesnis, negu rūšinis tos nusikalstamos veikos pavojingumas, įvertintas įstatymo leidėjo baudžiamojo įstatymo už padarytą nusikaltimą sankcijoje.⁵⁴

Toks teismo požiūris kritikuotinas dėl trijų priežasčių. Pirmiausia manytina, kad jis yra kontroversiškas ir prieštarauja ne tik bausmės paskirčiai, bet ir baudžiamosios teisės prigimčiai. Pati Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija, kad įgyvendinti teisingumo principą galima esant išimtinėms aplinkybėms, atrodo taip pat kontroversiška. Baudžiamoji teisė, kaip ir kiekviena kita teisės šaka, visų pirma yra susijusi su teisingumo įgyvendinimu atskirose socialinio gyvenimo srityse. Vienas iš svarbiausių (autorius nuomone – vienintelis) bausmės tikslų – užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Pagrindinė institucija, kuri formuoja teismų praktiką ir užtikrina tinkamą bausmės tikslų įgyvendinimą atskirose bylose, yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Todėl reikalaujama nurodyti įstatyme neįvardytas išimtinės (ekstraordinarines) aplinkybes, kurioms esant būtų galima įgyvendinti teisingumo principą, Teismas kartu tarsi nustato tų išimtinių aplinkybių būtinumą teisingumui vykdyti. Vadinasi, galima daryti loginę prielaidą, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas reikalauja išimtinių aplinkybių buvimo tam, kad atliktų savo funkcijas ir jam įstatymo deleguotas pareigas. Teismo nuomone, nesant kažkokių mistinių išimtinių aplinkybių, kurių jis nekonkretizuoja, negalima įgyvendinti teisingumo principo ir taikyti BK 54 straipsnio 3 dalies net tada, kai straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui.

Antra, nėra aišku, kokios būtų tos „išimtinės aplinkybės“ ir kuo jos turėtų skirtis nuo bet kurių kitų bylose nustatytų aplinkybių. Minėtoje nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas bando paaiškinti išimtinių aplinkybių sampratą, bet vietoj to faktiškai prilygina jas visoms kitoms bylose nustatytoms aplinkybėms. Labai iškalbinga citata: „Tačiau to nereikia suprasti, kad įstatymas reikalauja nustatyti kažkokias ypatingas ar ekstraordinarines aplinkybes. BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas susijęs su aplinkybių, apibūdinančių nusikalstamos veikos pavojingumą ir šią veiką padariusį asmenį, visumos vertinimu (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-420/2006, 2K-382/2012).“ Kyla pagrįstas klausimas, – jei teismas nesugeba aiškiai apibrėžti išimtinių aplinkybių ir jas prilygina visoms bylose nustatytoms aplinkybėms, pabrėždamas visumos vertinimą, tai kam iš viso nustatomas jų buvimo reikalingumas? Kam reikalauti, kad teismas vertintų tai, ką sunku net apibūdinti, ir kas

54 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 2K-348/2013, <<http://eteismai.lt/byla/113002550902277/2K-348/2013?word=prie%C5%A1taraut%C5%B3%20teisingumo%20principui>>.

pasikeistų, jei tokio reikalavimo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atsisakytų? Teismai pagal baudžiamojo proceso ir baudžiamosios teisės reikalavimus vis tiek neišvengiamai turėtų vertinti visas bylos aplinkybes ir jų visumą bei tai, ar bausmės skyrimas neprieštarauja teisingumo principui, ir šio vertinimo rezultatus turėtų aiškiai motyvuoti. Galbūt čia esmė – būtinumas teismams pateikti aiškų ir nedviprasmišką bausmės individualizavimo motyvavimą? Akivaizdu, kad daug paprasčiau nagrinėjant kasacinį skundą konstatuoti, jog išimtinių aplinkybių nebuvo nustatyta, nei aiškiai ir konkrečiai pagrįsti, kodėl paskirtoji bausmė yra teisinga ar neteisinga. Nekonkrečios formuluotės leidžia išvengti vienos ar kitos nutarties, paremtos išimtinių aplinkybių nebuvimu, kritikos, juolab kad niekas (net ir pats Lietuvos Aukščiausiasis Teismas) negali paaiškinti, kokios yra tos „išimtinės aplinkybės“.

Trečia, – minėta, kad baudžiamajame įstatyme *expressis verbis* nėra nustatyta jokių „išimtinių aplinkybių“, todėl galima teigti, kad šis neaiškus ir labai ginčytinas institutas yra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kūrinys. Taigi Teismas įvedė naują teisinę kategoriją, turinčią lemiamos reikšmės bausmės skyrimui, bet jos nėra numatyta baudžiamajame įstatyme. Manytina, kad tokia padėtis prieštarauja tiek baudžiamosios teisės principams, tiek Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijai, tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijai, todėl čia reikalinga platesnė analizė bei mokslinės diskusijos.

Apibendrinant galima teigti, kad spręsdamas klausimą dėl BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo tikslingumo teismas turi įvertinti visas bylos aplinkybes ir jų visumą (tarp jų – ir galimus bausmės padarinius tiek kaltininkui, tiek visuomenei), tai yra ar sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas yra teisingas. Teismas tikrai neturėtų kurti nepaaiškinamų išimtinių aplinkybių ar jas dirbtinai išskirti iš bylos, nes tokiu atveju neišvengiamai būtų pažeidžiamas teisingumo principas. Pati išimtinių aplinkybių kategorija turėtų išnykti iš teismų praktikos kaip neaiški ir kelianti per daug sumaišties.

IŠVADOS

1. Teisingos bausmės paskyrimas suponuoja būtinumą teismui atsižvelgti į kiekvieną BK 41 straipsnyje nurodytą bausmės tikslą atskirai. Tačiau praktikoje paprastai bausmės tikslai yra varijuojami atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes ir faktus, nes dažnai išryškėja bausmės tikslų prieštaravimas. Todėl manytina, kad baudžiamajame įstatyme nėra būtina minėti visų bausmės tikslų. Svarbiausia nurodyti, kad teisingos bausmės paskyrimas – tai procesas, kurio metu užtikrinamas teisingumo principo įgyvendinimas. Siūlytina pakeisti BK 41 straipsnio 2 dalį ir ją suformuluoti taip: „Bausmės paskirtis yra užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą.“
2. Manytina, kad turėtų būti atsisakyta Lietuvoje įsitvirtinusios su teisingumo principu nesuderinamos sovietinės nuostatos, kad bausmė yra tik juridinė kaltojo asmens ir valstybės tarpusavio santykių išraiška, nes tokiu biurokratinio ir formalaus teisės taikymo požiūriu paneigiama pati bausmės individualizavimo esmė.
3. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuodamas vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus bei kitus teisės aktus, įgyvendinant teisingumo principą (BK 54 straipsnio 3 dalis) *inter alia* reikalauja

nurodyti buvus išimtines aplinkybes. Tačiau įstatymų leidėjas BK imperatyviai tokių aplinkybių neįtvirtino. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo minima nauja teisinė kategorija „išimtinės aplinkybės“ turi lemiamą reikšmę skiriant bausmes ir varžo teismų diskreciją taikyti teisingumo principą. Tokia padėtis prieštarauja tiek baudžiamosios teisės principams, tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijai, todėl reikėtų platesnės analizės ir mokslinių diskusijų šia tema.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Tarptautiniai ir Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas 1994 m. gegužės 31 d. Nr. I-480. Galiojanti redakcija. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.522B3E415B52/XOkGHvMRIL>.
4. Armėnijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Prieiga per internetą: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus#1a>.
5. Criminal code France. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
6. Kodeks karny. Prieiga per internetą: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553>.
7. Кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 № 63-ФЗ. Prieiga per internetą: <http://pravo.gov.ru>.
8. Kriminālkodekss Latvijas. Prieiga per internetą: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966%2520>.
9. Legislation Estonia. Prieiga per internetą: <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/ocur/lxwecest.htm>.
10. Legislation Denmark. Prieiga per internetą: <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxweden.htm>.
11. Strafgesetzbuch. Prieiga per internetą: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>.
12. Uzbekijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Prieiga per internetą: <http://www.parliament.gov.uz/upload/files/laws/UGKODEKS.pdf>

II. Teismų sprendimai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos

- Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 1993, Nr. 70-1320.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2003, Nr. 57-2552.
 3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija), 135 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2012, Nr. 64-3246.
 4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. Teismų praktika, 2003, Nr. 19.
 5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 2K-575/2010. Prieiga per internetą: <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=cbc07fe1-e3a6-417b-97f1-6f1ab9f5ccac>.
 6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 2K-348/2013. Prieiga per internetą: <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=5db3da24-f34f-4141-9f9e-66c674e7be05>.
 7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 2K-P-100-222/2015. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/prasymai/prasymu-saragas/370>.

III. Specialioji literatūra

1. ASHFORD, N. Laisvos visuomenės principai. Vilnius: Aidai, 2003.
2. BAUBLYS, L. Aristotelio teisingumo distinkcija šiuolaikiniame teisiniame diskurse. Jurisprudencija. Mokslo darbai, 2006 8(86).
3. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis, Vilnius: Eugrimas, 2001.
4. BERMAN, H. J. Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis. Vilnius: Pradai, 1999.
5. BLUVŠTEINAS, J. Akivaizdžios ir latentinės kriminalinės bausmės funkcijos. Teisės problemos, 1994, Nr. 2.
6. ČEPAS, A. Tyčios turinio reikšmė skiriant bausmes už nužudymus Lietuvos teismų praktikoje. Teisės problemos, 2013, Nr. 4(82).
7. DAPŠYS, A.; MISIŪNAS, J.; ČAPLINSKAS, A. Bausmės individualizavimo teisinės problemos. Baudžiamojo įstatymo normų ir jų taikymo teismų praktikoje sisteminė analizė. Teisės institutas, 2008.
8. DOBRYNINAS, A.; DRAKŠIENĖ, A.; GAIDYS, V.; VILEIKIENĖ, E.; ŽILINSKIENĖ, L. Pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.
9. DRAKŠAS, R. Specialieji baudžiamosios atsakomybės principai. Iš: Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės,

- baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011.
10. DRAKŠAS, R. Požiūris į teisingumo principo įgyvendinimą baudžiamojoje teisėje. Lietuvos advokatūra, 2014, Nr. 1 (49).
 11. DRAKŠAS, R. The principle of justice and realisation of criminal liability. Administrativā un Kriminālā Justīcija, 2014, Nr. 1(66).
 12. FEDOSIUKAS, O. Sukčiavimo normos invazija į mokesčių sritį: kur brėšime ribą? **2015-11-26 konferencijos „Naujovės bendrovių teisėje: Europos Modelinis Bendrovių Aktas (EMCA) Lietuvos kontekste“ medžiaga.** Prieiga per internetą: <http://www.tf.vu.lt/mokslas/seminarai-ir-konferencijos>.
 13. FRISCH, W. Grundfragen des Strafzumessungsrechts aus deutscher und japanischer Sicht. Prieiga per internetą: http://www.mohr.de/fileadmin/user_upload/leseproben/Lesesaal/2012/02_Februar_2012/9783161516849_Strafzumessungsrecht.pdf.
 14. FROMM, E. Turėti ar būti? Kaunas: Verba vera, 2005.
 15. GARLAND, D. Punishment and modern society: a study in social theory. The University of Chicago Press (Oxford: Oxford University Press), 1990.
 16. HASSEMER, W. Warum Strafe sein muss: ein Plädoyer. Berlin: Ullstein Hardcover, 2009.
 17. HART, H. L. A. Teisės samprata. Vilnius: Pradai, 1997.
 18. JESCHECK, H.-H.; TRIFFTERER, O. Ist die lebenslange Freiheitsstrafe verfassungswidrig? 1. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 1978.
 19. JOECK, W. Strafgesetzbuch. Studienkommentar. 5. Auflage. München: Verlag C.H. Beck, 2004.
 20. JUSTICKIS, V.; KURAPKA, V. E. Įstatymo leidyba ir saugumo užtikrinimas. Įstatymų kriminogeniškumo problema ir jos sprendimo būdai. Iš: Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2010.
 21. KAISER, G. Kriminologie: ein Lehrbuch. Heidelberg: Müller Verl., 1996.
 22. KUKLIANSKIS, S.; GIMELSTEIN, R.; JUSTICKIS, V. Psichologinė bausmės samprata. Socialinis darbas, 2005, Nr. 4(2).
 23. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1–98 straipsniai). Vilnius: TIC, 2004.
 24. Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1989.
 25. LUHMANN, N. ‘Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives’, in Gambetta, Diego (ed.) Trust: Making and Breaking Cooperative Relations, electronic edition. Department of Sociology, University of Oxford, chapter 6, 2000, p. 94–107, http://www.sociology.ox.ac.uk/papers/luhmann_94-107.pdf.
 26. MEIER, B.-D. Strafrechtliche Sanktionen. 3 aktualiserte Aufl. Berlin: Springer, 2009.
 27. OSWALD, M. E. Einfluss der Vorstrafenkenntnis auf das Schuldurteil. Nationale und internationale Entwicklungen in der Kriminologie. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, Dr. Clemens Lorei, 2006.
 28. PAVILONIS, V.; RIEŠAS, J. Kriminalinių bausmių skyrimo praktika Respublikoje. Socialistinė teisė, 1987, Nr. 3.
 29. PIESLIAKAS, V. Kaip kovosime su nusikalstamumu? Teisės apžvalga, 1990, Nr. 2.

30. PIESLIAKAS, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Kn. 1: Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2006.
31. SAKALAUSKAS, G., *et al.* Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai. Teisės institutas, 2012.
32. SAKALAUSKAS, G. Ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje? Kriminologijos studijos, 2014, Nr. 2.
33. SESSAR, K. Rechtliche und soziale Prozesse einer Definition der Tötungskriminalität. Kriminologische Forschungsberichte aus dem Max-Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Bnd 3. Freiburg, 1981.
34. ŠVEDAS, G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
35. VAIŠVILA, A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000.
36. WELZEL, H. Das Deutsche Strafrecht. Berlin: Walter de Gruyter & Co, 1960.
37. VANSEVIČIUS, S. Teisės teorija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998.
38. ВЕЛИЕВ, С. А. Принципы назначения наказания. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004.
39. ИНШАКОВ, С. М. Зарубежная криминология. Москва: Изд. группа ИНФРА. М-НОРМА, 1997.
40. КЕЛИНА, С. Г.; КУДРЯВЦЕВ, В. Н. Принципы советского уголовного права, Москва: Наука, 1988.
41. КУЗНЕЦОВА, Н. Ф. Уголовный кодекс Российской Федерации (Общая часть). Новое уголовное законодательство стран СНГ и Балтии. Москва: ЛексЭст.
42. ПИТЕЦКИЙ, В. В. Категоризация преступлений и принцип справедливости в уголовном законодательстве. Государство и право, 2005, N 4.
43. ШЕСТАКОВ, Д. А. Криминология. Преступность как свойство общества. Санкт-Петербургский университет, 2001.
44. ЖАЛИНСКИЙ, А. Э. Современное немецкое уголовное право. Москва: Проспект, 2006.

SUMMARY

In this article, the author continues the series of articles about the realization of the principle of justice in criminal proceedings. The objective pursued in the work is achieved by evaluation of the three aspects: 1. Relation of the purpose of punishment defined as a will to ensure the implementation of the principle of justice, with the other purposes of punishment; 2. Significance of the principle of justice in sentence individualisation process; 3. Soundness of the existence of exceptional circumstances, allowing the application of part 3 of Article 54 of the Criminal Code. Having assessed the Lithuanian and foreign authors' approach to the principle of justice, also, having reviewed different arguments, in this article, the author provides the following conclusions and recommendations:

1. *The imposition of a fair punishment implies the necessity to take into account every purpose of the punishment set forth in Article 41 of the Criminal Code, but it can be described simply: the imposition of a fair punishment is a process, which ensures the implementation of the principle of justice. It is therefore not necessary to mention in the*

criminal law all the purposes of punishment, except the will to ensure the principle of justice. It is proposed to amend part 2 of Article 41 of the Criminal Code and word it as follows: The purpose of a penalty shall be ensuring the implementation of the principle of justice.

2. *It is considered that a soviet provision incumbent in Lithuania stating that punishment is only a legal expression of mutual relationship between a guilty person and the state is incompatible with the principle of justice and should be discarded because such bureaucratic and formal attitude to the application of law disregards the essence of punishment individualization.*
3. *While deciding the matter of expediency of the application of part 3 of Article 54 of the Criminal Code, the court must consider all the facts and a whole; it is to assess whether the punishment provided for in the sanction is fair for the certain person. The court should not really create "unexplainable" exceptional circumstances, nor should they artificially extract them from the case, as this would violate the principle of justice enshrined in the criminal law.*

Keywords: criminal law, principle of justice, sentencing, purposes of sentencing, human rights and freedoms